

КУЛЬТУРНАЯ КАНАТАЦЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛЕКСІКІ ЯК РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ НАЦЫЯНАЛЬнай МОЎнай КАРЦІНЫ СВЕТУ

CULTURAL CONNOTATION OF BELARUSIAN VOCABULARY AS REPRESENTATION OF NATIONAL LANGUAGE WORLDVIEW

К. С. Пивавар,

*кандыдат філалагічных навук, дацэнт
кафедры беларускага мовазнаўства
ўстанова адукацыі «Віцебскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя П. М. Машэрава»*

K. Pivavar,

*PhD in Philology, Associate Professor
of the Department of Belarusian Linguistics,
Vitebsk State University
named after P. Masherov*

Паступіў у рэдакцыю 18.10.21.

Received on 18.10.21.

У артыкуле прадстаўлены сучасныя падыходы да разгляду канатацыі ў лінгвакультуралагічным аспекце. Прыводзяцца асноўныя спосабы вылучэння і апісання нацыянальна-культурнай канатацыі ў змесце моўнай адзінкі. На прыкладзе некаторых лексем беларускай мовы аўтар ілюструе наяўнасць культурнай канатацыі. Сцвярджаецца неабходнасць лексікаграфічнага апісання лексем з нацыянальна-культурнай канатацыяй у слоўніках новага тыпу – лінгвакраіназнаўчых і лінгвакультуралагічных. Тэарэтычная і практычная значнасць даследавання заключаецца ў тым, што выяўленне і апісанне канатацыі ў змесце моўных адзінак важнае для тэорыі і практыкі перакладу, лінгвакультуралогіі, у кантрастыўна-тыпалагічных лінгвістычных працах.

Ключавыя словы: канатацыя, нацыянальна-культурная канатацыя, лінгвакультуралогія, лексіка беларускай мовы.

The article presents modern approaches to considering connotation in the aspect of linguistics and culture studies. It reveals the main ways of singling out and describing national-cultural connotation in the content of language unit. On the example of some lexemes of the Belarusian language the author illustrates the presence of cultural connotation. The paper proves the necessity of lexicographic description of lexemes with national-cultural connotation in dictionaries of the new type – those of linguistics and area studies and those of linguistics and cultural studies. Theoretical and practical significance of the research consists in the fact that revelation and description of connotation in the content of language units is important for theory and practice of translation, linguistics and culture studies, in contrastive-typological works.

Keywords: connotation, national-cultural connotation, linguistics and culture studies, vocabulary of the Belarusian language.

Уводзіны. У сучаснай лінгвістыцы канатацыя вывучаецца ў семіятычным, стылістычным, псіхалагічным, філасофскім, лагічным і семантычным аспектах. Згодна з традыцыйным пунктам погляду, канатацыі ўласціва прыкмета дадатковасці да дэнаматыўнага аспекта значэння. Эмацыйны, экспрэсіўны, ацэначны і функцыянальна-стылістычны кампаненты накладваюцца на асноўнае (прадметна-лагічнае, дэнаматыўнае) ядро значэння, г. зн. канатацыя другасная ў адносінах да дэнаматыі. У нашым артыкуле ўвага засяроджваецца на выяўленні і даследаванні менавіта нацыянальна-культурнай канатацыі як мала вывучанай моўнай з'явы.

Мэта артыкула: на аснове вывучэння прац, прысвечаных канатацыі, удакладніць і дэталізаваць азначэнне культурнай канатацыі; праілюстраваць наяўнасць культурнай канатацыі ў змесце некаторых лексічных адзінак беларускай мовы. Для дасягнення ўказанай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

- 1) на аснове сучасных навуковых прац, прысвечаных даследаванню канатацыі, удакладніць і дэталізаваць паняцце культурнай канатацыі;
- 2) выявіць лексічныя адзінкі беларускай мовы, якія могуць валодаць культурнай канатацыяй;
- 3) на аснове кантэкстаў з розных тыпаў дыскурсу вылучыць прыклады існавання культурнай канатацыі ў змесце моўных адзінак.

Матэрыялам даследавання з'яўляюцца кантэксты з розных відаў дыскурсу, матэрыялы слоўнікаў. Метады даследавання: аналіз значэн-

ня слоў з элементамі кампанентнага аналізу, метада кантэкстуальнага аналізу моўных адзінак.

Асноўная частка. У мовазнаўстве пераважае вузкае разуменне канатацыі як «дадатковых семантычных і стылістычных адценняў, якія накладваюцца на асноўнае значэнне і надаюць эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку выказванню (урачыстасць, фамільярнасць і інш.)» [1, с. 68]. У расійскім і беларускім мовазнаўстве ёсць тэндэнцыя да вылучэння культурнай канатацыі ў змесце моўных адзінак. Як адзначае беларускі лексіколаг І. Р. Шкраба, «стылістычная канатацыя можа ўскладняцца характэрнай для беларускай мовы этнаканатацыяй і этнаэматыўнасцю. Асэнсаванне такога прагматычнага кампанента лексічнай семантыкі мае важнае значэнне, бо адкрывае магчымасці засваення маўленчага досведу сусветнай культуры для беларуса. Этнаэматыўнымі выступаюць паняцці «вочы зямлі» ў дачыненні да азёраў, якіх у Беларусі 11 тысяч, «другі хлеб беларусаў» у значэнні «бульба», а таксама нацыянальныя вобразы і канцэпты – Несцерка, Барбара Радзівіл, Машэка, Цмок, Жыцень» [2; с. 16]. Расійская даследчыца В. М. Ракіціна дае наступнае азначэнне культурнай канатацыі: «выражаныя ў адпаведным кампаненце лексічнага значэння слова пэўныя адносіны носбітаў мовы да прадмета намінацыі, дэтэрмінаваныя аб'ектыўнымі ўмоўмі існавання народа і яго культурай» [3, с. 8].

Культурная абумоўленасць канатацыі прадвызначыла цікавасць да гэтай моўнай з'явы лінгвакультуралагаў. На думку В. А. Мас-

лавай, паняцце культурнай канатацыі з'яўляецца ключавым у лінгвакультуралогіі ў сувязі з задачамі гэтага напрамку і вызначаецца як «экспанент культуры ў моўным знаку» [4, с. 53], «змест культурнай канатацыі – суаднясенне з тым ці іншым культурным кодам» [5, с. 47]. Услед за В. А. Маславай адзначым: канатацыя нясе патэнцыяльна намінацыйныя рэсурсы моўнай сістэмы, бо «канататыўнае слова валодае здольнасцю не толькі ствараць, але і ўтрымліваць глыбінны сэнс, які знаходзіцца ў складаных адносінах з семантыкай слова, замацоўваць яго ў мове, ствараючы тым самым культурна-нацыянальную моўную карціну» [5, с. 54]. Нацыянальную моўную карціну свету мы разумеем як зафіксаваную ў мове інтэрпрэтацыю рэчаіснасці ў выглядзе сукупнасці меркаванняў пра свет. Спецыфічныя асаблівасці нацыянальнай мовы, у якіх зафіксаваны ўнікальны грамадска-гістарычны вопыт пэўнай нацыянальнай супольнасці людзей, ствараюць для носьбітаў спецыфічную афарбоўку гэтага свету, абумоўленую нацыянальнай значнасцю прадметаў, з'яў, працэсаў, выбіральных адносін да іх, якая спараджаецца спецыфікай дзейнасці, ладу жыцця і нацыянальнай культурай дадзенага народа.

Культурная канатацыя фразеалагізмаў ужо стала аб'ектам вывучэння беларускіх лінгвістаў [6; 7]. В. А. Ляшчынская адзначае, што «застаецца патрэба ў выяўленні сутнасці тэрміна культурная канатацыя, вызначэнні таго культурна-нацыянальнага крытэрыя ацэнкі і культурнай інфармацыі, якімі валодае фразеалагізм як адзінка мовы» [7, с. 13]. Безумоўна, нявырашанымі застаюцца і пытанні вылучэння і апісання культурнай канатацыі ў змесце лексічных адзінак беларускай мовы.

Па азначэнні Р. Р. Баўдзенева, «Культурная канатацыя – гэта адбітак гістарычнай, этнічнай памяці ў сістэме мовы, г. зн. у яе самай дынамічнай і ўнікальнай сістэме – лексіцы. Яна можа адлюстроўвацца вербальна ў выглядзе своеасаблівых канцэптаў, стэрэатыпаў, эталонаў, сімвалаў, фрэймаў, міфалагем і знакаў нацыянальнай і агульначалавечай культуры, асвоенай народам – носьбітам мовы» [8, с. 177]. Культурная канатацыя – інструмент для вывучэння гэтага ўзаемадзеяння ў пэўныя перыяды жыцця народа, якія зрабілі значны ўплыў на фарміраванне яго ментальнасці. Здольнасць мовы выражаць змену культурна значных арыенціраў даследавалася ў расійскай філалогіі. Такое ўзаемадзеянне можна назіраць і ў лексічным, і ў фразеалагічным пластах мовы. У адным з такіх даследаванняў В. М. Тэлія і А. А. Апарына прыходзяць да наступных высноў: «Так, калі слова “таварыш” у эпоху дзекабрыстаў было напоўнена “духоўна-сяброўскімі” канатацыямі – яно маркіравала блізкіх па перакананнях людзей, якія скла-

далі цеснае таварыскае кола, – то ў больш познія рэвалюцыйныя эпохі яно канатэму прыналежнасць да агульнай справы і выражае культурна значны сэнс “свой для гэтай справы”. У перыяд панавання сацыялістычнай дактрыны гэтае ж слова набывае канатацыю “той, хто раздзяляе афіцыйную сацыялістычную ідэалогію» [9]. Калі праводзіць паралелі ў беларускай мове, варта прасачыць змяненне канатацый лексем «спадар». Слова ўтварылася ад слова «гаспадар» шляхам паступовага спрашчэння гукавай структуры (адкідання спачатку прыстаўнога «г», потым прыстаўнога «а»). Формы тыпу «спадар», «спадарыня», «аспадар», «аспадарства» выкарыстоўваюцца ў старабеларускіх тэкстах. Так, А. А. Суша сцвярджае: «Баркалабаўскі летапіс абвяргае думку пра тое, што словы “спадар” і “спадарыня” з'яўляюцца наватворамі, якія былі ўведзеныя ва ўжытак толькі напачатку XX стагоддзя, а перад тым заўжды выкарыстоўвалася толькі слова “пан” і некаторыя іншыя звароты» [10, с. 90]. У нумарах «Мужыцкай праўды» Кастусь Каліноўскі ўжываў гэтую лексему: «Яська, спадар з-пад Вільні». На думку А. Жураўскага, слова «спадар» як форма звароту было невядомае беларусам да часоў нямецкай акупацыі, калі калабаранты вырашылі замяніць «савецкі» зварот «таварыш». Пэўная папулярнасць формы звароту «спадар» (і вытворных ад гэтага) у беларускім грамадстве ў пасляваенны час, на думку А. Жураўскага, тлумачыцца палітычнымі матывамі (набіраючым сілу «заходніцтвам») і дрэнным веданнем гісторыі [11]. У сучасным беларускім маўленні, па нашым меркаванні, слова «спадар» становіцца шырокаўжывальным і не мае негатывнай канатацыі.

Пэўную частку лексікі з культурнай канатацыяй складаюць словы, у тым ліку ўласныя імёны, канатацыя якіх абапіраецца на асацыяцыі. Пры гэтым важна адрозніваць асацыяцыі, у аснове якіх ляжаць традыцыйныя, сацыяльна-гістарычна абумоўленыя асэнсаванні пэўных рэалій, уяўленняў, паняццяў як нацыянальна-самабытных, уласцівых толькі носьбітам дадзенай мовы і асацыяцыі літаратурнага паходжання. Асацыяцыі літаратурнага паходжання ўзнікаюць на аснове канкрэтных літаратурных твораў, напрыклад, Алесь Загорскі ‘малады арыстакрат з моцным патрыятычным пачуццём’, Самсон Самасуй ‘нахабны, малаадукаваны, пры гэтым амбіцыйны тып’, дыпламаваны баран ‘малаадукаваны чалавек, які ганарыцца фармальным дакументам’, ганарысты парсюк ‘ганарлівая асоба, якая не ўспрымае крытыку’; словы і словазлучэнні міфічнага і фальклорнага паходжання (асілак, чорт). Культурную канатацыю ўтрымліваюць лексем-назвы птушак, звяроў: у беларускіх казках кожная жывая істота валодае наборам якасцей (воўк – злы і небяспечны, ліса – хітрая і ліслівая, мядзведзь – няўклудны і г. д.).

У адным з ранейшых даследаванняў намі разгледжаны асаблівасці функцыянавання ў мастацкім тэксце такіх лексем з культурнай канатацыяй, як *Радзіма, мова, воля, сірата, байструк, бусел, зубр, ручнік* і інш. [11]. Кожнае з гэтых слоў мае культурную канатацыю, веданне якой немагчыма без разумення пэўных «фонавых ведаў» пра беларускую лінгвакультуру. Намі вызначана, што культурная канатацыя дадае культурна-значную маркіраванасць не толькі значэнню лексем, але і сэнсу ўсяго тэксту, у якім яна ўжываецца. Напрыклад, азначная канатацыя слова *Радзіма* ў канцэптуальнай карціне свету беларускіх пісьменнікаў вызначаецца як станоўчая. Радзіма заўсёды ацэньваецца як каштоўнасць для чалавека. Гэта дасягаецца графічнымі сродкамі (напісанне з вялікай літары – *Радзіма*), словаўтваральнымі (памяншальна-ласкальнымі суфіксамі слоў лексіка-семантычнай групы '*Радзіма*' – *куточак, зямелька, старонка*; выкарыстаннем найвышэйшай формы параўнання прыметніка – *найпрыгажэйшы* [край]), лексічнымі сродкамі (дарагая, святая, люблю, маё сонца), сродкамі выразнасці (параўнаннямі – *нібы сонца, як маці*; эпітэты – *сэрцу міла* і інш.); парэміямі (*У сваім краі, як у раі*). Сярод тэкстуальных сродкаў вызначым вершы, прысвечаныя Радзіме, – Я. Купалы «Спадчына», Я. Коласа «Роднаму краю», П. Панчанкі «Беларусі», У. Караткевіча «У векавечнай бацькаўшчыне клёны», «Беларуская песня», «Бацькаўшчына», В. Лукшы «Дарагая мая Беларусь», А. Бачылы «Радзіма мая дарагая», Л. Якубовіча «О Беларусь! Старонка дарагая» і інш.

Канатацыя разгледжаных вышэй слоў з'яўляецца нацыянальна-спецыфічнай і нацыянальна-ўнікальнай. Канешне, ёсць словы, якія заключаюць у сабе аналагічныя па змесце канатацыі, якія назіраюцца ў эквівалентных слоў розных моў. Гэта адносіцца да культурнага кампанента сэнсу слоў *белы, левы, сонца* ў многіх мовах еўрапейскага арэала ці да слоў *дон Кіхот, дон Жуан, лавелас*.

Такім чынам, можна зрабіць вывад пра значную ролю культурнай канатацыі ў інтэрпрэтацыі культурнай карціны свету, а затым і ў канцэптуалізацыі, фарміраванні канцэптасферы. Выдзелім асноўныя прыкметы канатацыі: 1) спецыфічнасць адносінаў носьбіта мовы да прадмета намінацыі, абумоўленая непасрэднай сувяззю з канцэптасферай народа; 2) дэтэрмініраванасць аб'ектыўнымі (геаграфічнымі, экана-

мічнымі) умовамі існавання народа, яго культуры; 3) імпліцытнасць; 4) суб'ектыўнасць. Веданне канатацыі той ці іншай лексемы – паказчык добрага валодання мовай і культурнымі ўстановамі пэўнага народа. Адсюль вынікае неабходнасць стварэння лексікаграфічных прац фіксуючага тыпу, у якіх была б вылучана канатацыўная лексіка, пададзены прыклады ўжывання лексем у розным дыскурсах. Ролю такіх дэдачных выданняў адыгрываюць лінгвакраіназнаўчыя, лінгвакультуралагічныя слоўнікі і слоўнікі прэцэдэнтных феноменаў.

Заклучэнне. Відавочна, што наспела неабходнасць інтэгратаўнага падыходу да вывучэння канатацыі, які б улічваў яе асацыятыўную прыроду, семантычны змест і культурную маркіраванасць асноўных характарыстык, рэlevantных пры апісанні дадзенага феномена разнастайнымі напрамкамі лінгвістыкі. У якасці абагульняльнай дэфініцыі мы прапануем наступнае азначэнне: культурныя канатацыі – гэта дадатковыя ўстойлівыя кампаненты значэння лексемы лагічнай і/ці эмацыянальнай прыроды, якія з'яўляюцца вынікам нацыянальнага бачання свету і маюць мэтай экспрэсіўнасць.

Вывучэнне нацыянальна-культурнай канатацыі на канкрэтным моўным матэрыяле дазваляе паглыбіць і ўдакладніць асэнсаванне гэтай семантычнай катэгорыі. Канатацыя ў цэлым як семантычная катэгорыя шырока абмяркоўваецца ў тэорыі значэння слова, але разнастайнасць яе відаў спасцігаецца даследчыкамі паступова. Новыя галіны мовазнаўства – лінгвакультуралогія, лінгвакраіназнаўства – паказалі перспектыўнасць распрацоўкі праблемы канатацыі. Культурная канатацыя – гэта дадатковая ў адносінах да дэнататыўнага значэння прымета, якая нясе ў сабе інфармацыю аб нацыяна-культурным вопыце. Менавіта нацыянальны вопыт вызначае спецыфічныя асаблівасці мовы на ўсіх яе ўзроўнях.

Пад уласна культурнай канатацыяй мы разумеем вынік суаднясення дэнататыўна-сігніфікатыўнага ці вобразна-матываванага аспектаў значэння з катэгорыямі культуры. Яна адсылае да культурна каштоўнай інфармацыі: да спецыфічнай сістэмы культурна значных сэнсаў, стэрэатыпаў, да звестак геаграфічнага, літаратурназнаўчага, гістарычнага, этнаграфічнага, культурназнаўчага плана, якія выступаюць у выглядзе ўстойлівых вербалізаваных асацыяцый, таму могуць быць семантызаваны і ўключаны ў тлумачэнне лексічных адзінак.

ЛІТАРАТУРА

1. *Сцяцко, П. У.* Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Выш. шк., 1990. – 220 с.
2. *Шкраба, І.* Лексікалогія : тэарэтычна-практычны курс / І. Шкраба. – Мінск : Тэхналогія, 2012. – 179 с.

REFERENCES

1. *Scyacko, P. U.* Slounik lingvistycznych terminów / P. U. Scyacko, M. F. Gulicki, L. A. Antanyuk. – Minsk : Vysh. shk., 1990. – 220 s.
2. *Shkraba, I.* Leksikologiya : teoretychna-praktychny kurs / I. Shkraba. – Minsk : Tekhnologiya, 2012. – 179 s.

3. *Ракитина, О. Н.* Национально-культурная коннотация как семантическая категория (на материале русских и немецких слов, обозначающих участки рельефа в фольклорных текстах) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. Н. Ракитина. – Воронеж, 2005. – 24 с.
4. *Маслова, В. А.* Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
5. *Маслова, В. А.* Введение в лингвокультурологию : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Флинта, 1997. – 207 с.
6. *Садоўская, А. Л.* Паняцце канатацыі ў сучаснай лінгвістыцы і яго роля ў плане вывучэння культурна-нацыянальнай спецыфікі фразеалагізмаў / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2009. – № 1. – С. 45–49.
7. *Ляшчынская, В. А.* Базавыя канцэпты фразеалагічнай карціны свету беларусаў / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2015. – 224 с.
8. *Бавдинев, Р. Р.* Культурная коннотация и паремические единицы / Р. Р. Бавдинев // Вестник КазНУ. Серия филологическая. – 2005 – № 8. – С. 177–180.
9. *Телия, В. Н.* Культурная коннотация как способ воплощения культуры в языковой знак [Электронный ресурс] / В. Н. Телия, Е. О. Опарина. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnaya-konnotatsiya-kak-sposob-voploscheniya-kul'tury-v-yazykovoy-znak>. – Дата доступа: 01.07.2021.
10. *Суша, А. А.* Баркалабаўскі летапіс – унікальны помнік беларускага летапісання / А. А. Суша // Баркалабаўскі летапіс / «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. – Мінск, 2013. – 616 с.
11. *Жураўскі, А. І.* Як на Беларусі развяліся «спадары» / А. І. Жураўскі // Крыніца. – 2002. – № 11–12. – С. 158–175.
12. *Півавар, К. С.* Функцыянаванне лексем з культурнай канатацыяй ў мастацкім тэксце / К. С. Півавар // Языковая личность и эффективная коммуникация в современном поликультурном мире : сб. ст. по итогам III Международной научно-практ. конф., Минск, 26–27 окт. 2017 г. : в 2 ч. Ч. 2 / редкол. О. И. Уланович (отв. ред) [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2018. – С. 43–49.
3. *Rakitina, O. N.* Nacional'no-kul'turnaya konnotatsiya kak semanticheskaya kategoriya (na materiale russkikh i nemeckikh slov, oboznachayushchih uchastki rel'efa v fol'klornykh tekstah) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / O. N. Rakitina. – Voronezh, 2005. – 24 s.
4. *Maslova, V. A.* Lingvokul'turologiya : ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij / V. A. Maslova. – M. : Izdatel'skiy centr «Akademiya», 2001. – 208 s.
5. *Maslova, V. A.* Vvedenie v lingvokul'turologiyu : ucheb. posobie / V. A. Maslova. – M. : Flinta, 1997. – 207 s.
6. *Sadouskaya, A. L.* Panyacce kanatacyi u suchasnaj lingvistycy i yago rolya u plane vyvuchennya kul'turna-nacyyanal'naj specyfyki frazealogizmau / A. L. Sadouskaya // Rodnae slova. – 2009. – № 1. – S. 45–49.
7. *Lyashchynskaya, V. A.* Bazavyya koncepty frazealogichnaj karciny svetu belarusau / V. A. Lyashchynskaya. – Minsk : RIVSh, 2015. – 224 s.
8. *Bavdinev, R. R.* Kul'turnaya konnotatsiya i paremicheskie edynicy / R. R. Bavdinev // Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya. – 2005 – № 8. – S. 177–180.
9. *Teliya, V. N.* Kul'turnaya konnotatsiya kak sposob voploscheniya kul'tury v yazykovoj znak [Elektronnyj resurs] / V. N. Teliya, E. O. Oparina. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnaya-konnotatsiya-kak-sposob-voploscheniya-kul'tury-v-yazykovoy-znak>. – Data dostupa: 01.07.2021.
10. *Susha, A. A.* Barkalabauski letapis – unikal'ny pomnik belaruskaga letapisannya / A. A. Susha // Barkalabauski letapis / «Belaruskaya Encyklopedyya imya Petrusya Brouki», Nacyyanal'naya Bibliyateka Belarusi, Centr dasledavannyaou belaruskaj kul'tury, movy i litaratury Nacyyanal'naj akademii navuk Belarusi. – Minsk, 2013. – 616 s.
11. *Zhurauski, A. I.* Yak na Belarusi razvyalisya «spadary» / A. I. Zhurauski // Krynica. – 2002. – № 11–12. – S. 158–175.
12. *Pivavar, K. S.* Funkcyyanavanne leksem z kul'turnaj kanatacyaj u mastackim teksce / K. S. Pivavar // Yazykovaya lichnost' i effektivnaya kommunikaciya v sovremennom polikul'turnom mire : sb. st. po itogam III Mezhdunarodnoj nauchno-prakt. konf., Minsk, 26–27 okt. 2017 g. : v 2 ch. Ch. 2 / redkol. O. I. Ulanovich (otv. red) [i dr.]. – Minsk : Izd. centr BGU, 2018. – S. 43–49.